

3-46

2268

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. Драгоманова

ЗНАЧЕНКО Олена Павлівна

УДК 371.13:004 (043.3)

**ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Значенко

Київ – 2005

186/

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310196

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Полтавському державному педагогічному університеті імені В.Г.Короленка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор **Гришова Марина Вікторівна**, Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, декан природничого факультету

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор **Морзе Наталія Вікторівна**, Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, проректор з наукової роботи

кандидат фізико-математичних наук, доцент **Триус Юрій Васильович**, Черкаський національний університет імені Б.Хмельницького, доцент кафедри прикладної математики

Провідна установа: Інститут вищої освіти АПН України, відділ теорії та методології гуманітарної освіти, м. Київ

Захист відбудеться “ 14 ” квітня 2005 р. о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (11601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано “ 12 ” березня 2005 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Ярошенко

О.Г. Ярошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Інформатизація суспільства та комп'ютеризація усіх сфер людської діяльності стали провідними тенденціями світового розвитку. Інформаційно-комунікаційні технології все більше проникають в різні сфери життя, науки, освіти, виробництва, що вимагає відповідних знань та вмінь їх використовувати і цілеспрямованого формування інформаційної культури.

Зросла потреба у висококваліфікованих спеціалістах, які володіють інформаційною культурою, тому оволодіння знаннями та вміннями використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання стало важливою складовою професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. Зважаючи на це, дане питання знайшло сьогодні відбиття в цілеспрямованій державній політиці України щодо формування інформаційно-технологічного суспільства й відображено в “Національній доктрині розвитку освіти”, Державній програмі “Вчитель” і Законах України “Про національну програму інформатизації”, “Про освіту” та “Про вищу освіту”.

Із 1999 року європейське освітнє співтовариство живе під знаком Болонського процесу. Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків. Здійснення такого завдання передбачає орієнтацію вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані та практично використані на користь усієї Європи. Важливого значення ця проблема набуває в системі вищої педагогічної освіти у сфері професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

У сучасному інформаційному суспільстві оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями та використання комп'ютера як прикладного інструмента стає невід'ємною складовою підготовки студентів гуманітарних факультетів педагогічного університету. Це зумовлює соціальну та педагогічну значущість проблеми формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, необхідність її розв'язання на сучасних методологічних та теоретичних засадах щодо нових цілей та можливостей освіти. Модернізація освіти спрямовується на підготовку кваліфікованого працівника відповідного рівня і профілю, конкурентноздатного на ринку праці, компетентного, відповідального, який вільно володіє своєю професією, здатного до ефективної роботи зі спеціальності на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного удосконалення.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється увага проблемі формування інформаційної культури. Питання визначення суті поняття культури та її місця в освіті вивчали В.П. Андрущенко, А.О. Веряев, Л.В. Губерський, Н.Б. Крилова, В.М. Розін, І.К. Шалаєв. Процес диференціації культури та виділення в її системі інформаційної культури досліджували В.О. Виноградов, Л.С. Винарик, Г.Г. Воробйов, А.С. Гинкул, Ю.М. Горвіц, Н.Г. Джинчарадзе, А.П. Єршов, М.І. Жалдак, Л.В. Скворцов, В.Ф. Сухіна, О.М. Тарасова, О.М. Щедрин.

Проблемі формування інформаційної культури та підготовки майбутніх учителів до використання в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій присвячені роботи Б.С. Гершунського, О.В. Готовцевої, А.П. Єршова, М.І. Жалдака, Ю.І. Машбиця, В.М. Монахова, Н.В. Морзе, І.М. Пустинникової, М.І. Шкіля та інших.

Проблема формування вмій використовувати інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі розглядається у працях С.О. Гунько, М.І. Жалдака, Ю.І. Машбиця, Н.В. Морзе, Ю.В. Триуса, С.О. Христочевського. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на зміст і методи навчання досліджували Н.В. Апатова, В.І. Ключко.

Значний науковий потенціал накопичено в галузі методики використання комп'ютерів у навчально-виховному процесі, що досліджували Н.Р. Балик, Р. Вільямс, О.О. Гокунь, К. Маклін, Н.В. Морзе, В.А. Каймін, Ю.С. Рамський.

Проте аналіз праць учених свідчить, що проблема формування інформаційної культури вчителя досліджується здебільшого в контексті підготовки студентів фізико-математичних факультетів педагогічного університету. Значно менше уваги в сучасних дослідженнях приділяється проблемі підготовки студентів гуманітарних факультетів педагогічних університетів до використання в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій. Особливості формування інформаційної культури учителів гуманітарних дисциплін вивчаються відносно недавно в контексті загальної проблеми інформаційної культури суспільства та особистості. У сучасних наукових дослідженнях приділяється увага лише окремим аспектам цієї проблеми, зокрема особливостям використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі філологічної освіти (О.Г. Авраменко, Е.А. Власов, Т.В. Кулик, Т.Ф. Юдіна) та при підготовці майбутніх учителів-словесників (І.М. Бакаленко, Л.А. Карташова), формуванню інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін (Є.С. Полат, Н.С. Протасова), особливостям вивчення гуманітарних дисциплін у школі із застосуванням комп'ютера (О.О. Гокунь).

Враховуючи теоретичне значення та практичну важливість проблеми підвищення рівня інформаційної культури студентів гуманітарних

факультетів педагогічного університету, визначено тему дослідження: **“Формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану досліджень Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (протокол № 10 від 30.03.2000 р.) і узгоджена в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 6 від 19.06.2001 р.).

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес у педагогічному університеті.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити зміст і методику формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін досягається, якщо:

– у процесі професійної підготовки студентів створено педагогічні умови, які передбачають організацію єдиного освітнього середовища, встановлення науково-дослідних та організаційно-методичних взаємовідносин між викладачами університетів, учителями шкіл, студентами, молодими спеціалістами та поєднання гуманітарного знання з умінням використовувати інформаційно-комунікаційні технології навчання;

– методика формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін базується на поетапному та послідовному формуванні інформаційних умінь користувача, що передбачає оволодіння основами роботи на персональному комп'ютері й інформаційних умінь вчителя, які поєднують оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями навчання (ІКТН), психолого-педагогічними й організаційно-методичними основами ефективного впровадження ІКТН в школі з умінням самостійного створення нових засобів навчання на базі ІКТ;

– в умовах швидкого розвитку технічних та програмних засобів майбутні вчителі здатні оновлювати та вдосконалювати свої професійні знання, вміння та навички використання інформаційно-комунікаційних технологій;

– вирішальною мотиваційною умовою є усвідомлення студентами гуманітарних факультетів необхідності впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес школи.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати стан проблеми підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін до використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання у психолого-педагогічній та науково-методичній літературі.

2. На основі аналізу поняття “інформаційна культура вчителя” обґрунтувати інформаційні вміння як складові інформаційної культури.

3. Виділити педагогічні умови, що сприяють підвищенню рівня інформаційної культури майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін.

4. Визначити критерії оцінювання рівнів сформованості інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

5. Розробити та експериментально перевірити методiku формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення теорії наукового пізнання, концепція неперервної освіти; філософські положення про сутність особистості та взаємозв'язок із суспільством, функції культури в суспільстві та співвідношення культури й освіти, впливу інформаційно-технологічного суспільства на розвиток особистості, гуманізації навчально-виховного процесу; законодавчі акти та нормативні документи України про освіту.

Теоретичною базою дослідження є положення, що відображають проблеми й перспективи інформатизації освіти та впровадження в навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій навчання, закріплені в “Національній доктрині розвитку освіти” Державній програмі “Вчитель” та Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про національну програму інформатизації”; наукові праці вчених, у яких висвітлено сутність сучасної теорії цілісного процесу навчання як активної взаємодії педагога та учнів (В.П. Беспалько, М.В. Гриньова, В.Ф. Паламарчук), удосконалення професійної підготовки педагога (А.М. Алексюк, С.І. Архангельський, В.І. Бондар, О.Г. Мороз), інформатизація освіти та підготовка педагога до використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання (В.П. Андрущенко, Б.С. Гершунський, М.І. Жалдак, А.П. Ершов, Ю.І. Машбіц, Н.В. Морзе, М.І. Шкіль).

Для розв'язання поставлених завдань використані такі **методи дослідження:**

– *теоретичні* – аналіз та узагальнення філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури з проблеми дослідження; систематизація та узагальнення теоретичних та експериментальних даних;

– *емпіричні* – анкетування, бесіда, тестування, написання міні-творів, що сприяло вивченню стану проблеми; педагогічний експеримент (констатуючий, формуючий) з метою перевірки ефективності запропонованої методики; моделювання педагогічних ситуацій; аналіз та обробка результатів педагогічного експерименту методами математичної статистики.

Дослідження проводилося поетапно протягом 1998 – 2003 років.

На першому етапі (1998-1999) – проводився аналіз специфіки й особливостей підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін до використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання. Вивчалися теоретичні аспекти проблеми з метою конкретизації предмета й завдань дослідження, розробки робочої гіпотези. Результатом першого етапу роботи було з'ясування змісту понять “інформаційна культура вчителя”, “інформаційно-комунікаційні технології навчання”, “інформаційні вміння”.

На другому етапі (1999-2001) – проводився констатуючий експеримент з вивчення стану володіння інформаційно-комунікаційними технологіями майбутніми учителями гуманітарних дисциплін у порівнянні зі студентами природничого та фізико-математичного факультетів педагогічного університету; визначено критерії оцінювання рівнів сформованості інформаційної культури студентів гуманітарних факультетів; розроблено спецкурс “Інформаційна культура” для студентів гуманітарних факультетів педагогічного університету.

Третій етап (2001-2003). Проведення формуючого експерименту; впровадження методики формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у вищі педагогічні навчальні заклади; аналіз і узагальнення результатів експерименту; формулювання основних положень та висновків.

Наукова новизна й теоретична значущість дослідження полягають в тому, що:

– уперше визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови підвищення рівня інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, що полягають в особливостях організації єдиного освітнього середовища, встановленні науково-дослідних та організаційно-методичних взаємовідносин між викладачами університетів, учителями шкіл, студентами, молодими спеціалістами;

– виділено компоненти інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін (технічний, системний, програмний, гігієнічно-ергономічний, навчальний, методичний) та визначено критерії оцінювання рівнів їх сформованості;

– розкрито зміст і методику формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, яка передбачає теоретичну та практичну підготовку студентів гуманітарних факультетів до використання в

навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій, створення на їх основі нових засобів навчання, оновлення та вдосконалення професійних знань, вмінь та навичок;

– подальшого розвитку набули методи професійної підготовки студентів гуманітарних факультетів педагогічного університету.

Практичне значення результатів дослідження. Науково-методичні матеріали щодо змісту та методики формування інформаційної культури майбутніх учителів знайшли практичне відображення в розробці спецкурсу “Інформаційна культура” для студентів гуманітарних факультетів педагогічного університету, який рекомендовано Науково-методичним центром вищої освіти Міністерства освіти і науки України для студентів вищих навчальних закладів. Розроблені тести перевірки знань дістали практичне підтвердження у практиці і можуть бути рекомендовані до впровадження в навчально-виховний процес вищих педагогічних навчальних закладів та закладів післядипломної освіти. Експериментальний матеріал може бути використаний при розробці навчальних програм, державного стандарту з підготовки педагогічних кадрів до професійної діяльності для гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів педагогічної освіти, в системі перепідготовки й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Впровадження результатів дослідження проводилося на базі Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 01-22/1872 від 12.05.04), Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (довідка № 04-11/370 від 18.05.04), Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 01/1349 від 8.10.04), Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського (довідка № 375 від 07.06.04).

Вірогідність результатів наукових узагальнень, висновків та рекомендацій забезпечується обґрунтуванням теоретичних підходів до розв’язування проблеми формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін; вивченням та узагальненням передового педагогічного досвіду вищих навчальних закладів; використанням системи взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його предмету, меті та завданням; математичною обробкою експериментальних даних і наступним їх аналізом.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час обговорення матеріалів роботи на засіданнях кафедр математичного аналізу та інформатики, педагогіки, педагогічної майстерності Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка; шляхом доповідей на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Нові педагогічні технології викладання фізико-математичних дисциплін у середніх навчальних закладах

нового типу” (м. Полтава, 2000), “Актуалізація ідей антропоцентризму в умовах реформування загальноосвітньої і вищої школи” (м. Полтава, 2001), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Науково-методичні підходи до викладання природничих дисциплін в освітніх закладах ХХІ століття” (м. Полтава, 2001), третій Всеукраїнській конференції молодих науковців “Інформаційні технології в науці, освіті і техніці” (м. Черкаси, 2002), міжнародному науково-методичному семінарі “Інформаційні технології в навчальному процесі” (м. Одеса, 2003), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Особистісно-орієнтоване навчання математики: сьогодення і перспективи” (м. Полтава, 2003), Міжнародній науково-практичній конференції “Підготовка майбутнього вчителя природничих дисциплін в умовах моделювання освітнього середовища” (м. Полтава, 2004).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 16 одноосібних публікаціях, 6 із них – у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації.

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних літературних джерел (268 найменувань, з них 11 іноземними мовами), 5 додатків на 6 сторінках. Загальний обсяг – 228 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 196 сторінках. У роботі наведено 17 таблиць, 5 діаграм, 18 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження з обраної проблеми, визначено об’єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методологічні та теоретичні основи дослідження, розкрито його наукову новизну, теоретичну і практичну значущість, відображено апробацію та впровадження здобутих результатів.

У **першому розділі** – *“Теоретичні засади формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін”* – здійснено психолого-педагогічний аналіз сучасних підходів до визначення поняття культура. Проаналізовано історію та причини виникнення поняття інформаційна культура. Виділено складові інформаційної культури майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін. Визначено зміст інформаційних умінь вчителя.

На основі аналізу наукових джерел визначено, що сучасний період розвитку суспільства характеризується процесом диференціації культури та виділення в її системі самостійних елементів і підсистем. Інформаційна культура майбутнього вчителя є складовою частиною загальної культури, вона орієнтована на інформаційне забезпечення всіх видів професійної

діяльності, що передбачає знання основних засобів представлення навчальної інформації, а також уміння ефективно застосовувати їх на практиці. Зміст інформаційної культури майбутнього фахівця тісно пов'язаний із характером здійснюваної діяльності, а для майбутнього вчителя передусім із навчанням. Саме тому суттєвою складовою інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін є вміння ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні технології як у навчальному процесі, так і для самоосвіти.

Інформаційно-комунікаційні технології можуть бути визначені як інформаційні технології на базі персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж та засобів зв'язку. Проведене дослідження показало, що стратегія впровадження інформаційно-комунікаційних технологій повинна в першу чергу базуватися на принципах, що зменшують ризик негативного впливу на психологічний чи фізіологічний стан користувача.

Важливого значення проблема формування інформаційної культури набуває в системі вищої освіти у сфері професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. Студенти гуманітарних факультетів мають різну мотивацію як до вивчення гуманітарних дисциплін, так і до вивчення основ інформаційних технологій, чим створюються проблеми при підборі та застосуванні форм, методів і засобів навчання даного предмету. Накопичений досвід та проведене дослідження дозволили виділити інформаційні вміння, які є складовими інформаційної культури майбутнього вчителя – інформаційні вміння користувача та інформаційні вміння вчителя. До першої входять вміння користуватися комп'ютерною технікою. Друга складова – психолого-педагогічні та організаційно-методичні вміння ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі.

Компонентами першої складової інформаційної культури вчителя є: технічний, операційний, програмний. До другої складової – інформаційних умінь користувача – відносяться гігієнічно-ергономічний, навчальний, методичний компоненти.

У другому розділі – *“Методика формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін”* – виділено педагогічні умови, що сприяють підвищенню рівня інформаційної культури студентів гуманітарних факультетів. Розкрито основні етапи експериментальної роботи, представлено методика формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, визначено критерії оцінювання рівнів сформованості інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Педагогічний експеримент із формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін та перевірки ефективності розробленої методики проводився поетапно. Метою констатуючого експерименту (1999–2001) було вивчення стану володіння інформаційно-

комунікаційними технологіями майбутніми учителями гуманітарних дисциплін у порівнянні зі студентами природничого та фізико-математичного факультетів педагогічного університету. Дослідження проводилося на базі Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. В експерименті брали участь 1020 студентів IV-V курсів гуманітарних (філологічного, історичного), природничого та фізико-математичного факультетів. В основу процедури дослідження було покладено такі методики: бесіда (інтерв'ю зі студентами), аналіз міні-творів, анкетування, спостереження, вивчення передового педагогічного досвіду з використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання.

На першому етапі констатуючого експерименту було проведено опитування студентів педагогічного університету для визначення ставлення майбутніх учителів до використання персонального комп'ютера та можливостей інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. Підводячи підсумки міні-творів на тему "Персональний комп'ютер у навчальному процесі", було відмічено, що, незважаючи на недостатній рівень знань та вмій користуватися персональним комп'ютером, майбутні вчителі усвідомлюють необхідність впровадження інформаційно-комунікаційних технологій навчання.

Студентам різних факультетів також було запропоновано розглянути можливості інформаційно-комунікаційних технологій, вказавши доцільність використання персонального комп'ютера при вивченні різних дисциплін. Аналіз результатів проведеного анкетування показав, що:

- студенти фізико-математичного та природничого факультетів (78 %) більшою мірою виявили позитивне ставлення до необхідності використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі порівняно зі студентами гуманітарних факультетів (46 %);

- студенти гуманітарних, природничого та фізико-математичного факультетів вважають, що використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання ефективніше при розв'язування складних задач (98% опитаних) та контролі знань (100 %);

- студенти гуманітарних факультетів відзначають відсутність потреби у використанні персонального комп'ютера для виконання різноманітних вправ з поясненням правил написання (67 % опитаних), використання автоматичних перекладачів (86 %), подача нового матеріалу (56 %). Особливу увагу студенти гуманітарних факультетів приділили можливостям використання інформаційно-комунікаційних технологій для ілюстрації художніх творів та історичних подій із використанням можливостей мультимедіа (78% опитаних), для самоосвіти (74% опитаних), використання електронних бібліотек (52%), для пошуку нової інформації у комп'ютерних мережах (69%).

Аналіз результатів констатуючого зрізу засвідчує, що лише у невеликого відсотку студентів гуманітарних факультетів виявлено високий та достатній рівень сформованості компоненти інформаційної культури.

Метою формуючого експерименту (2001–2003) була перевірка ефективності методики формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін як невід'ємної складової навчального процесу педагогічних вузів. Для проведення формуючого експерименту були обрані контрольні й експериментальні групи студентів V курсу гуманітарних факультетів приблизно однакового рівня підготовки (по 255 студентів). Звертаючись до цього контингенту, ми враховували, що це фахівці, які мають підготовку на рівні бакалавра, тобто вже пройшли повні курси підготовки з педагогіки, психології та методики викладання навчальних дисциплін.

Формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін вимагає застосування спеціальної методики. Розроблена методика формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін базується на системному підході та містить: теоретичні положення щодо підготовки студентів до використання в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій; узагальнення сучасних наукових підходів і передового педагогічного досвіду; теоретичні положення з педагогіки, психології та інформатики. У методологічному плані методика спирається на структури пізнавальної діяльності людини: мета – мотив – об'єкт – зразок дії – результат – оцінка – корекція. Враховуючи принципи побудови системи формування інформаційних умінь як складових інформаційної культури, ми поклали в основу ідею про цілеспрямоване поетапне їх формування. Суть цього змістовно операційного шляху полягає в тому, що при викладанні конкретного матеріалу студентам повідомляється зміст і правила здійснення основних прийомів розумової діяльності. Основні прийоми та правила усвідомлюються студентами, а складові прийому – логічні операції – засвоюються практично.

Педагогічними умовами, що сприяють підвищенню рівня інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, є організація єдиного освітнього середовища, що забезпечує поєднання гуманітарного знання та оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями навчання. Організація єдиного освітнього середовища передбачає визначення його рівнів. Освітнє середовище педагогічного університету можна умовно поділити на рівні (університет, факультет кафедра, студент, школа), що сприяє здійсненню неперервної педагогічної освіти. Взаємовідносини між учасниками освітнього середовища (викладачами університетів, студентами, учителями шкіл, молодими спеціалістами, програмістами) передбачають поєднання організаційно-методичної діяльності, що забезпечує професійну направленість навчальної та

наукової роботи в педагогічному університеті й науково-дослідної діяльності, що передбачає вибір та впровадження досягнень педагогічної науки і передового педагогічного досвіду в масову практику.

Основною ланкою організації формуючого експерименту було створення та впровадження у практику спецкурсу “Інформаційна культура” для підготовки студентів гуманітарних факультетів до використання в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій. При створенні спецкурсу було висунуто ряд вимог:

- чітка структуризація теоретичної частини;
- наочність і доступність навчального матеріалу;
- відповідна послідовність дій при виконанні практичних завдань;
- організація діалогу між студентом і викладачем;
- можливість проведення поточного контролю й самоконтролю з оцінкою дій.

Запропонований спецкурс “Інформаційна культура” складається з двох модулів і містить необхідний об’єм навчального матеріалу для подальшого ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі школи. Перший модуль призначено для оволодіння базовими навичками роботи з комп’ютером У другому модулі вивчаються психолого-педагогічні та організаційно-методичні основи ефективного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес школи. Кожен модуль має лекційний блок, а також блок семінарських та лабораторних занять для закріплення отриманих знань та формування вмій. Засвоєння навчального матеріалу підпорядковане принципу ієрархії, коли студент не може вийти на новий модуль, не оволодівши навчальними елементами попереднього.

Особливістю методики формування інформаційної культури є спрямованість саме на підготовку студентів гуманітарних факультетів до використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання в майбутній професійній діяльності та для самоосвіти. Це вносить особливість у перевірку та оцінювання знань студентів, що повинні здійснюватися у двох аспектах: рівень володіння теоретичними знаннями та рівень сформованості практичних умінь і навичок, що можна виявити шляхом проведення тестових контрольних робіт та залікових уроків.

У ході експериментального дослідження для визначення результатів було використано критерії оцінювання рівнів сформованості інформаційної культури за такими компонентами:

- *технічний* – характеризується знаннями архітектури персонального комп’ютера, характеристик базових і допоміжних периферійних пристроїв та вміння й навички їх використовувати;

- *операційний* – визначається знаннями характеристик операційних систем, їх призначення та складових частин, об'єктів, елементів управління та відповідними вміннями й навичками;

- *програмний* – передбачає оволодіння основами роботи зі спеціальним та загальним програмним забезпеченням;

- *гігієнічно-ергономічний* – санітарні умови і режими безпечного використання комп'ютерів та стандарти, яким повинна відповідати комп'ютерна техніка, що використовується в навчальному процесі;

- *навчальний* – оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями навчального призначення;

- *методичний* – підготовленість до діяльності, що базується на сформованості загальних, спеціальних і конкретних методичних умінь, що спираються на знання, вміння та навички, одержані при вивченні педагогіки психології та методики навчання гуманітарних дисциплін.

У дослідженні було виділено чотири рівні сформованості інформаційної культури студентів гуманітарних факультетів та використано інтервальну шкалу оцінок, яка дозволяла фіксувати рейтингові показники студентів.

Початковий рівень (1-3 бали) – у результаті вивчення навчального матеріалу студент має фрагментарні теоретичні знання та елементарні вміння опрацьовувати інформацію. Виконано не більше 30 % від загальної кількості тестових завдань.

Середній рівень (4-7 балів) – студент може відтворити навчальну інформацію, операції, дії, засвоєні ним у процесі навчання, що свідчить про володіння ним знаннями-копіями. Виконано 31–70 % від загальної кількості тестових завдань.

Достатній рівень (8-9 балів) – після детального вивчення навчального матеріалу студент вміє виконувати основні операції, загальна методика й послідовність яких йому знайомі, але зміст та умови виконання змінені або виконання цих дій доведено до автоматизму. Виконано 71–90 % від загальної кількості тестових завдань.

Високий рівень (10-12 балів) – студент здатний самостійно орієнтуватися в нових для нього завданнях, ситуаціях, скласти програму дій і виконати її для досягнення мети, пропонувати нові, невідомі йому раніше розв'язки, тобто його навчальна діяльність має дослідницький характер. Виконано 91–100 % від загальної кількості тестових завдань.

Із точки зору задачі формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін вирішальною мотиваційною умовою є інтерес студентів до процесу пізнання, потреба в пізнанні, самостійному осмисленні нових знань та здобуванні їх. Саме цей мотив, що формується у процесі навчальної діяльності, здатен стимулювати творчу діяльність, гнучкість знань, інтенсивне формування оперативності знань.

Серед принципів, що характеризують повноцінність отриманих знань і сформованих умінь та враховують особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій, були виділені оперативність та гнучкість. Оперативність знань передбачає готовність застосовувати їх у подібних ситуаціях. При цьому важливі такі вміння: самостійного переносу знань та умінь у нову ситуацію; враховувати альтернативи при розв'язанні проблеми новими способами. Гнучкість знань проявляється в розв'язанні варіативних завдань у нових ситуаціях. Показником гнучкості знань є також здатність запропонувати кілька способів їх застосування для однієї ситуації. При цьому важливими є такі вміння: бачення нової функції знайомого об'єкта; створення оригінальних способів розв'язання поставлених задач при відомих інших. Різниця між гнучкістю та оперативністю полягає в тому, що оперативність характеризує точне знання способів застосування для певного випадку та вміння їх використовувати. У той час гнучкість передбачає вміння використовувати закладений в пам'ять необхідний у даний момент спосіб дії і вміння створювати новий комбінований спосіб із раніше відомих.

У результаті проведеного аналізу тестових контрольних робіт та залікових уроків із використанням інформаційно-комунікаційних технологій навчання було визначено рівень сформованості інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у контрольних і експериментальних групах. За результатами початкових та кінцевих зрізів зроблено висновок про позитивну динаміку формування інформаційної культури студентів експериментальної групи. У студентів контрольних груп відмінності у рівнях сформованості компонентів інформаційної культури за результатами початкового та кінцевого зрізів незначні. Серед студентів експериментальних груп суттєво зменшилася кількість тих, хто має початковий рівень, і збільшилася кількість студентів із високим та достатнім рівнями інформаційної культури (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень сформованості інформаційної культури (у %)

Рівні	Види експерименту		
	Констатуючий	Формуючий	
		Контрольна група	Експериментальна група
Високий	4,2	10,2	36,2
Достатній	8,5	26,1	52,5
Середній	30,1	23,2	9,9
Початковий	56,3	40,5	1,4

Проведений порівняльний аналіз результатів педагогічного експерименту підтверджує, що різниця в результатах, отриманих у

контрольних та експериментальних групах, є значущою і пояснюється впливом запропонованої в дисертації методики, а не випадковими причинами.

Для підтвердження достовірності отриманих даних використано критерій χ^2 . Була висунута нульова гіпотеза відсутності позитивного впливу розробленої методики формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін і обрано рівень значущості (0,05) та визначено критичне значення для 4-х степенів свободи. Оскільки отримане наближене значення більше критичного, то відповідно до правил прийняття рішень отримані результати з прийнятим рівнем значущості дають підставу для відхилення нульової гіпотези. Тому була прийнята альтернативна гіпотеза про наявність позитивного ефекту від впровадження методики формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

У **загальних висновках** викладено основні результати теоретичного та практичного дослідження проблеми формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

1. Здійснивши аналіз психолого-педагогічної, філософської, наукової, науково-методичної літератури, ми відмітили багатозначність та різнобічність поняття “культура”. Сучасна людина існує у світі, насиченому інформацією. У контексті ставлення людини до інформації, її оцінки, відбору для практичного використання, організації сучасної інформаційної діяльності виникає проблема інформаційної культури. Важливого значення ця проблема набуває в системі вищої освіти у сфері професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. Оволодіння знаннями та вміннями використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання є важливою складовою професійної підготовки студентів гуманітарних факультетів. Однак можливості використання методів “ впровадження інформаційно-комунікаційних технологій поряд із традиційними формами навчання в контексті гуманітарної освіти мають особливості й вимагають науково-методичного обґрунтування.

2. Інформаційна культура як особливий аспект соціального життя виступає в ролі предмету, засобу та результату соціальної активності людини, відображає характер і рівень практичної діяльності. Інформаційна культура має вирішальний вплив на всі аспекти інформаційної діяльності, безпосередньо пов'язана з дослідницькою та учбовою діяльністю людини і є невід'ємним моментом взаємозв'язку людей. Інформаційна культура майбутнього вчителя є складовою частиною загальної культури, що орієнтована на інформаційне забезпечення всіх видів професійної діяльності та передбачає знання основних засобів представлення навчальної інформації, а також умінь ефективно застосовувати їх на практиці.

Ефективна система підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін вимагає практичного оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями навчання. В результаті експериментальної роботи було виділено складові інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін (інформаційні вміння користувача, інформаційні вміння вчителя) та відповідні компоненти кожної складової (технічний, системний, програмний, гігієнічно-ергономічний, навчальний, методичний)

3. Підвищення рівня інформаційної культури студентів гуманітарних факультетів неможливе без організації єдиного освітнього середовища, що поєднує гуманітарне знання з оволодінням інформаційно-комунікаційними технологіями навчання. Організація єдиного освітнього середовища передбачає встановлення взаємовідносин, що поєднують організаційно-методичну та науково-дослідну діяльність викладачів університету, студентів, учителів шкіл, молодих спеціалістів на всіх рівнях освітнього середовища (університет, факультет, кафедра, студент, школа).

4. У ході експериментального дослідження було виділено чотири рівні сформованості інформаційної культури: початковий, середній, достатній, високий. При оцінюванні тестових контрольних робіт та залікових уроків було використано критерії оцінювання рівнів сформованості інформаційної культури (оволодіння теоретичними знаннями і практичними вміннями та навичками використання інформаційно-комунікаційних технологій) та інтервальна шкала оцінок, що встановлюють взаємозв'язок між рейтинговим показником і шкалою оцінок. Серед принципів, що характеризують повноцінність отриманих знань і сформованих вмінь та враховують особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій, були виділені оперативність та гнучкість.

5. У процесі експериментального дослідження на етапі констатуючого експерименту було виявлено існування психологічного бар'єру, що заважає повноцінному задоволенню інформаційних потреб майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, і відмічено недостатній рівень знань та вмінь для ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання. Незважаючи на це, майбутні вчителі усвідомлюють необхідність впровадження інформаційно-комунікаційних технологій навчання.

На етапі формуючого експерименту було теоретично обґрунтовано й експериментально апробовано методику формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. Запропонована методика формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін базувалася на поетапному та послідовному оволодінні основами роботи на персональному комп'ютері та засвоєнні психолого-педагогічних й організаційно-методичних основ ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання. Впровадження в навчальний процес

студентів гуманітарного факультету спецкурсу “Інформаційна культура” сприяло підвищенню рівня інформаційної культури. Результати експерименту піддані статистичній обробці. Проведені розрахунки підтверджують ефективність методики формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Проведене дослідження не вичерпує всіх можливих аспектів дослідження підготовки майбутніх учителів до використання в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій. Актуальність проблеми підкреслює необхідність вивчення її в таких напрямках, як підготовка майбутніх учителів гуманітарних дисциплін до використання в навчальному процесі всевітньої мережі Інтернет та вивчення особливостей роботи педагога (тьютора) в системі дистанційної освіти.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях автора :

1. Значенко О.П. Ефективність використання комп'ютерної техніки та її місце в навчальному процесі // Збірник наукових праць ПДПУ ім. В.Г.Короленка. – Вип. 2(10). – Серія “ Педагогічні науки ”. – Полтава, 2000. – С. 68–75.
2. Значенко О.П. Процес інформатизації та її вплив на стан здоров'я людини // Імідж сучасного педагога. – 2000. – №7 (11). – С.19–20.
3. Значенко О.П. Інформаційний арсенал педагога // Вища освіта України. – 2002. – №1. – С. 75–78.
4. Значенко О.П. Інформаційні вміння майбутнього педагога // Імідж сучасного педагога. – 2004. – № 4 (43). – С. 49–50.
5. Значенко О.П. Інформаційні технології навчання // Збірник наукових праць ПДПУ ім. В.Г.Короленка. – Вип. 5(38). – Серія “ Педагогічні науки ”. – Полтава, 2004. – С. 302–309.
6. Значенко О.П. Інформаційна культура. Програма спецкурсу для студентів гуманітарних факультетів. – Полтава: ІОЦ ПДПУ, 2004. – 25 с. (гриф МОН України).
7. Значенко О.П. Сучасний стан мультимедійних освітніх програм // Збірник наукових праць ПДПУ ім. В.Г.Короленка. – Вип. 3. – Серія “Фізико-математичні науки”. – Полтава, 1998. – С. 172–176.
8. Значенко О.П. Нові інформаційні технології навчання як засіб формування інформаційної культури педагога // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції “Нові педагогічні технології викладання фізико-математичних дисциплін у середніх навчальних закладах нового типу”. – Полтава, 2000. – С. 52–58.
9. Значенко О.П. Вплив комп'ютерної техніки на стан здоров'я людини // Збірник наукових праць ПДПУ ім. В.Г.Короленка. – Вип. 4 (8). – Серія “Екологія. Біологічні науки ”. – Полтава, 2000. – С. 146–152.

10. Значенко О.П. Використання інформаційних технологій при вивченні дисциплін природничого циклу // Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції “Науково-методичні підходи до викладання природничих дисциплін в освітніх закладах XXI століття”. – Полтава, 2001. – Т. 1. – С. 209–211.

11. Значенко О.П. Інформаційні технології INTERNET // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуалізація ідей антропоцентризму в умовах реформування загальноосвітньої і вищої школи”. – Полтава, 2001. – С. 153–156.

12. Значенко О.П. Спецкурс “Інформаційна культура” для студентів гуманітарних факультетів педагогічних університетів // Матеріали Третьої Всеукраїнської конференції молодих науковців “Інформаційні технології в науці, освіті і техніці” (ІТОНТ – 2002). – Черкаси, 2002. – С. 89–90.

13. Значенко О.П. Використання програми Microsoft Power Point для створення вступних лекцій-презентацій // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Особистісно-орієнтоване навчання математики: сьогодення і перспективи”. – Полтава, 2003. – С. 161–163.

14. Значенко О.П. Спецкурс “Нові інформаційні технології навчання” для майбутніх учителів гуманітарних дисциплін // Сб. трудов четвертого научно-методического семинара “Информационные технологии в учебном процессе”. – ЮГПУ им. К.Д. Ушинского, Одесса, 2003. – С. 86–88.

15. Значенко О.П. Критерії сформованості компонентів інформаційної культури майбутніх учителів // Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції “Підготовка майбутнього вчителя природничих дисциплін в умовах моделювання освітнього середовища”. – Полтава, 2004. – С. 396–398.

16. Значенко О.П. Формування інформаційних умінь у студентів гуманітарних факультетів педагогічного університету // Наукові записки: Матеріали звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету. – Полтава: ПДПУ, 2004. – С. 162–164.

Анотації

Значенко О.П. Формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Полтава, 2005.

У дисертації досліджується проблема формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін та їх готовність до використання нових інформаційних технологій у навчальному процесі та для

самоосвіти. Проаналізовано стан проблеми у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях, присвячених професійній підготовці учителів гуманітарних дисциплін. На основі результатів констатуючого експерименту розроблено методику формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, що базується на поетапному й послідовному оволодінні основами роботи на персональному комп'ютері та засвоєнні психолого-педагогічних і організаційно-методичних основ ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання. Виділено інформаційні вміння як складові інформаційної культури педагога. Інформаційні вміння користувача передбачають оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями, а інформаційні вміння вчителя поєднують психолого-педагогічні та організаційно-методичні вміння ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі. У дослідженні було виділено чотири рівні сформованості інформаційної культури студентів гуманітарних факультетів та визначено критерії їх оцінювання. Розроблену методику формування інформаційної культури впроваджено в систему професійної підготовки вчителів гуманітарних дисциплін у педагогічних університетах України та закладах післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: інформаційна культура вчителя гуманітарних дисциплін, компоненти інформаційної культури, інформаційні вміння, інформаційно-комунікаційні технології навчання.

Значенко О.П. Формирование информационной культуры будущих учителей гуманитарных дисциплин. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Полтавский государственный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Полтава, 2005.

В диссертации исследуется проблема формирования информационной культуры будущих учителей гуманитарных дисциплин, их готовность к использованию информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе и для самообразования.

Как показали проведенные исследования, на современном этапе информационно-коммуникационных технологии обучения занимают важное место в практической деятельности педагога, но даже при использовании готовых программных продуктов большинство учителей испытают определенную трудность. Поэтому возникает необходимость в формировании информационной культуры, которая предусматривает знание информационно-коммуникационных технологий и умения подбирать наиболее рациональное объединение разных методов обучения соответственно целям и задачам,

которые необходимо решать в учебном процессе. Успешное использование информационно-коммуникационных технологии в учебном процессе ставит высокие требования к профессиональной подготовке учителей, к объему их знаний, культуры общения, поведения. В современном информационно-технологическом обществе подготовка будущих учителей гуманитарных дисциплин требует овладения информационно-коммуникационными технологиями и формами использования компьютера как прикладного инструмента преподавания – то есть формирование информационной культуры.

Использование новых информационных технологий в учебном процессе можно рассматривать как средство обучения или как инструмент оптимизации работы учителей гуманитарных дисциплин, средство экспертизы и подготовки учебных материалов; инструмент поиска, сохранения и автоматизированной обработки полученной информации.

В диссертации проанализировано состояние проблемы в отечественных и зарубежных исследованиях, посвященных профессиональной подготовке учителей гуманитарных дисциплин. На основе проведенных в диссертации исследований разработана методика формирования информационной культуры будущих учителей гуманитарных дисциплин. Выделены составляющие информационной культуры педагога – информационные умения. Определены уровни сформированности информационной культуры и критерии их оценивания. Методика формирования информационной культуры внедрена в систему профессиональной подготовки учителей гуманитарных дисциплин в педагогическом университете.

Разработанный спецкурс “Информационная культура” для студентов гуманитарных факультетов педагогических университетов состоит из двух модулей: Первый модуль предназначен для обучения основам работы на персональном компьютере. Второй модуль посвящен подготовке будущего педагога к использованию информационно-коммуникационных технологий в процессе обучения. В нём рассматриваются психолого-педагогические и организационно-методические основы эффективного внедрения информационно-коммуникационных технологий в процесс обучения.

Ключевые слова: информационная культура учителя гуманитарных дисциплин, компоненты информационной культуры, информационные умения, информационно-коммуникационных технологий обучения.

Znachenko E.P. Forming of informative culture of future teachers of humanitarian disciplines. – Manuscript.

Dissertation on gaining of scientific degree of candidate of pedagogical sciences by speciality 13.00.04 – theory and methodic of trade education. –Poltava state pedagogical university named by V.G. Korolenko, Poltava, 2005.

In dissertation the problem of forming of informative culture of future teachers of humanitarian disciplines are researches that their readiness to the use of new information technologies in an educational process and for the self-education. The state of problem is analyzed in the home and foreign researches devoted to professional preparation of teachers of humanitarian disciplines. On the basis of conducted in dissertation researches the method of forming of informative culture of future teachers of humanitarian disciplines is developed. Informative abilities are selected, how the components of informative culture of teacher are. The criteria of levels of formed of informative culture are definite. The developed method of forming of informative culture is inculcated in the system of professional preparation of teachers of humanitarian disciplines in a pedagogical university.

Key words: informative culture of teacher, components of informative culture, informative abilities, informative-communication technologies of teaching.

3-76	8/ч	Значенко О.П.
<u>Формування інформ.</u>		
<u>культури майбутніх уч.</u>		
2005		8/ч

Поверніть книгу не пізніше зазначеного терміну

Підписано до др
Ум. др
Т

01034, м.Київ

